

RØYKEN HISTORIELAG

BYGDEMAGASINET

NR 30

NOVEMBER

1995

Bygdemagasinet

Organ for Røyken Historielag.

Redaksjonskomité: Turid Sandvik, Jan Lien, Svein E. Hansen.

Bygdemagasinet's adresse: Brøholtia 22, 3430 Spikkestad

Telefon 31 28 38 66

Lay-out/trykk: **alltrykk** - Røyken

Papir: Hanno Art 100g/170g

Opplag: 650 stk.

Innhold

Formannen har ordet	3
Røykenmessa 17-19 nov. 1995	4
De gamle fangstmenn Svein E. Hansen	4
Fangststatistikk Buskerud 1846-1976 Statistisk Sentralbyrå	16
Svar på premiekonkurranse i nr. 29	19
Forsidebildet i 29	19
Premiekonkurranse nr. 30	21
Almanakk i klokkelommeformat Ole Sønju	21
Elektrisk medisin Ole Sønju	23
Kvinnekår i det gamle samfunn Anne Tranberg "Kvinnekår"	29

Bildet på omslaget:

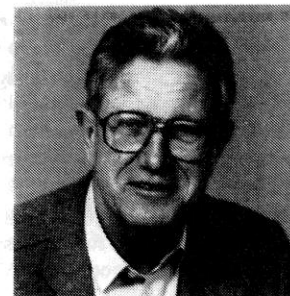
Seks dagers jaktur i Hallingdal, 1928. (ca.100 fugl).

Fra venstre.

William Larsen m/Stepp, (Brakerøya).

Erling Haftorn m/Zenny, (Drammen).

Paul Wahl m/Trinsa, (Spikkestad).

Formannen har ordet

I marsutgaven av Bygdemagasinet kunngjorde jeg at jeg hadde bedt om avløsning som formann. Begivenhetene ville det anderledes. Jeg sitter derfor som formann på 5. året, og har herved gleden av å introdusere nok et Bygdemagasin. Et tiltak som styret ser på som et viktig forbindelsesledd til den store medlemsmassen. I skrivende stund kan vi notere 488 medlemmer. En fremgang på hele 42 medlemmer siden årsmøtet i mars. Dette vitner om stor interesse for Historielagets arbeide.

Arbeidet med reising av bryggerhuset fra Gjellum på Hernestangen har dessverre dratt ut i tid. Men nå er det en glede å fortelle at arbeidet er i godt gjenge. Forhåpentligvis rekker vi å få tak på før vinteren setter inn. Vi kan nok en gang takke Kulturkontoret for godt samarbeide.

I kornmagasinet har vi fått trukket om alle stolene. Kjøkkenet har fått nye glass, kniver, skjær og gafler. Gulvet har fått nytt beleg. Dette kan vi takke bygdas næringsliv, representert med **Kjekstad Bruk a/s** og **Ny Interiørstil a/s**, for.

Vi ønsker forøvrig gamle og nye medlemmer velkommen til det tradisjonelle julemøte torsdag 14. desember. Til dette møtet har det lyktes oss å få daglig leder ved Fossesholm Herregård i Vestfossen, Eldar Steen, som foredragsholder.

Slemmestad, 5. oktober 1995.

Cato L. Christoffersen
Cato L. Christoffersen.

Formann.

Røykenmessa 17.-19. November 1995

Styret har besluttet at Historielaget skal være representert på Røyken messa i Slemmestadhallen i november.

Styret anser det viktig å profilere seg ved en slik anledning sammen med kultur og næringsliv forøvrig

På stand nr. 14 vil vi forsøke å synliggjøre noe av det vi står for gjennom utstilling av eldre gjenstander og bilder. Våre skrifter, årbøker og Røykenboka vil også bli fremlagt for salg.

Det kan bli aktuelt å be noen medlemmer om assistanse. Styret håper i så fall på god respons.

Styret.

De gamle fangstmenn

Fra jeg som seks åring ble instruert i donefangstens hemmeligheter av min bestefar og frem til idag, førti år seinere, har min store hobby vært jakt og fangst. Det viktigste har vel ikke vært det å fange mest mulig, men å lære disse gamle fangstmetoder. Idag er de fleste fangstsettene ulovelige, og bra er det, det har vært mye stygg fellefangst. Men i den tiden dette var lovlig, så man ikke slik på det. Da var det viktigere å kunne skaffe kjøtt til matgrytene, eller noen skinn som kunne selges, for og kunne overleve.

Jeg har sittet ved bålvarmen på Finnskogen og hørt gamlekara fortelle om seg selv og sine forfedre, da de lå over tjuveskyti elg og gråt av glede for den maten de nå kunne frakte hjem til ei stue full av radmagre unger, jeg har også ligget ved stokkvarmen i de store trønderske skoger og hørt de fortelle om bortkastede dager og fortjeneste pga. mislykket mårjakt. Det var nok ikke så lett å se unger og kjerring i øya etter tre-fire dager med mislykket jakt, det hadde vært greiere å kunne kommet hjem med to-tre kroner i neven etter ei uke med tømmerhogst. Men sto lykken dem bi, så var det glede i stua, tross alt så var et stort mykt mårskind verdt sine seksti-sytti kroner på det meste.

Fangsten i Norge var hard, ofte med mye snø og kulde, men det var en nødvendighet i mange hjem for å kunne overleve. De forskjellige fangstmetoder her i landet var like fra bygd til bygd, slik en satte ut sine sett på Røros, slik gjorde man også i Røyken. Det at en fangstmann fikk flere rev eller mår enn en annen, var vel det at han var dyktigere i sitt fag og satte seg mere inn i dyrenes atferd og levemåte.

Jeg skal her komme med noen eksempler på fangstens hemmeligheter.

Hemmelighetskremmeriet.

Endel av de gamle fangerne satt inne med stor viten om fangst og utallige knep for å lokke de ulike rovdyr inn til fellene. Dette voktet de som gull.

Jeg kjenner tilfeller der selv ikke sønnene ble skikkelig instruert. Konsekvensen var at de gamle døde før den verdifulle viten ble overlevert, -og da var det jo for sent. Saken var at de gamle fangerne var livende redd for konkurranse. Et mårskind kunne enkelte steder være avgjørende for å overleve.

Felles for de store fangere var at de var nøye med seg selv. Jeg vet dem som var så pinlig nøye, at de vasket beina flere ganger om dagen i bekker og elver. De skiftet støvler eller sko slik at reven skulle tro at det var andre enn fangeren selv som var ute i markene. De satte alle åtesakser etter å ha strødd (å strø = kaste ut åtebiter rundt fangstsettet) rundt for eksempel en åpen vannkilde, som ikke frøs til på vinters tid.

Her ble åtesaksene satt ned en dag det regnet. De kjente det som var verdt å kjenne av kilder i åsene. De mest usikre var kildene med myrgress, disse frøs som regel første frostnatten.

Det var derfor viktig å finne vannkilder med perlemose eller slurpegress på bunnen. Disse var fine fangstplasser, og vi vet at det enkelte steder i Norge har vært fanget rev i de samme kildene i 250 år. Og kanskje mer.

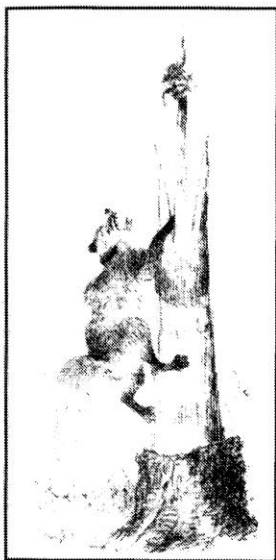
Åtet var som regel en sauefot på 10-12 cm eller endetarm av sau som hadde hengt noe, surret fast til saksa med fin messingtråd. Bøylene lå under vann, og med flate heller ble kilden bygd opp slik at saksa lå like under vannflaten. Enkelte la også en flat helle mellom åtet og bøylene, slik at reven stod på denne når han trakk i foten/åtet uten å bli våt på beina. Bøylene ble gjerne dekket med gress, løv og mose. Solid kunnskap om revens vaner hadde lært dem at reven alltid går inn til kilden nedenfra. Dette var særlig viktig ettersom saksa måtte legges slik at bøylene slo sammen om hode/hals og ikke underfra mot bryst og strupe, for da ble reven kastet ut av saksa. (Svanehalssaks).

De ulike triks kunne selvsagt variere fra bygd til bygd. Men felles for de fleste: De fanget en masse rev!

Men store deler av landet vårt har ikke slike vannkilder som ikke fryser. Løsningen ble derfor å sette opp store åtesakser både i maurtuer og dynger. Når reven da gravde i de dyngene utløste den ofte ut saksa og ble fanget etter labben. Fra gammelt av laget bygdesmedene disse svanehalssaksene, og det er trolig riktig det enkelte gamle fangere hevdet, nemlig at de tyske Grell saksene er direkte etterligninger av de gamle norske bygdesmedenes arbeid.

Endel av de aller eldste fellene kunne være opptil meteren oppslått, og det sier seg selv at de var slitsomme å frakte til fangstplassene. Jeg har selv sett gamle ulvesakser- de veide godt over tyve kilo. Først i 1890- årene fikk vi feller av rent stål.

Men vi nordmenn fanget også rev med andre metoder enn sakser oppsatt i åpne vannkilder, eller under spor i snøen vinterstid.

Revefangst var så ymse....

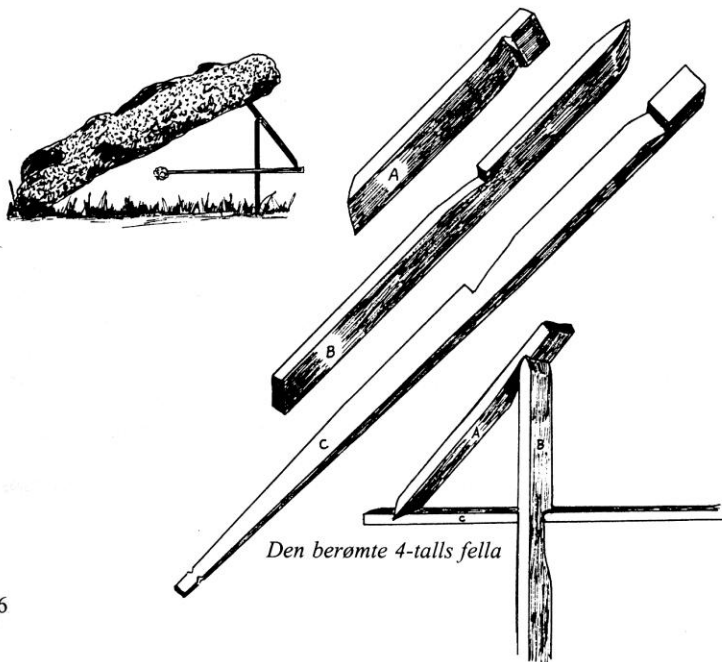
Noen av de første fangstsett for å drepe/fange rev var nok stokken. Et harehode ble satt på en "flatgadd" som ble hugget ut med øksa, og rev og ulv som hoppet opp etter godbiten ble hengende etter den ene framlabben.

Slike sett ble tatt med over til USA av de første emigrantene. Der borte går slike torturretskaper under betegnelsen "skandinavisk revestokk" (tang).

Selv om vi vet at den første saksa så dagens lys allerede på 1200- tallet, er det nok gildring av steinflak og stokker, såkalte fall-lemmer, som har tatt mest rovdyr/fugl her i landet.

Denne firetallsvarianten er faktisk kjent over store deler av fangstverdenen. Handel var viktig da som nå, og fangstinnretninger og fangstmetoder ble inngående drøftet hvor varer ble kjøpt eller byttet.

Den første saksa som fabrikkmessig ble tilvirket i USA, ble smidd av Sewell Newhouse i slutten av 1850- årene. Han laget sakser for alle rovdyr, helt

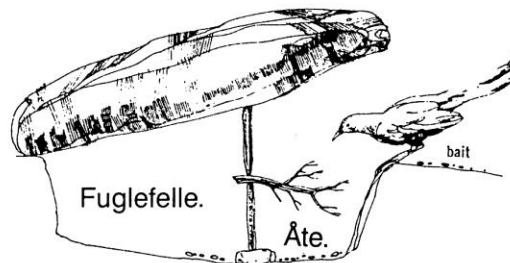

Den berømte 4-talls fella

opp til bjørn, og etterhvert tok flere etter hans idéer og produksjonsmetoder, endel av denne produksjonen endte i Norge.

Ser vi tilbake gjennom tidene, vet vi at høsting av pelsvilt har foregått i stor skala i svært mange land. Det er svært beklagelig at dette med fangsttradisjoner og fangstredskaper ble tillagt liten vekt av endel av arkeologene som foretok utgravninger.

Når vi fikk de første håndsmidde saksene her i landet, skulle jeg gjerne likt å ha visst. Men vi vet at hver bygd hadde sin smed, og på de fleste gårdene fantes en liten smie som ihvertfall ble brukt til reparasjoner og grovarbeid, og antagelig til produksjon av noe fangstutstyr.

Nødvendige Redskaber til Rævefangsten • Rævesaksen.

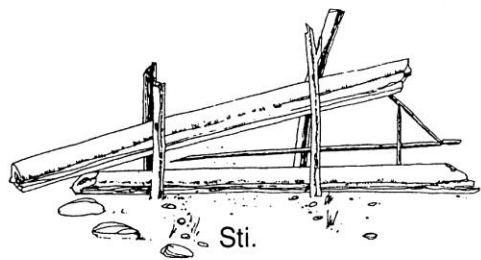
Jeg har sakset dette fra 1830- årene fra heftet "Rævejegeren eller Den hemmelige kunst at fange Ræve paa".

Det allerviktigste for en heldig Rævefangst er en god Sax; en saadan maa have en kort og rund Fjær for at den med Lethed kan kaste seg bagover, tillige er det godt om Fjæren besidder den Styrke, at Saksen, i det den springer op, kan kaste sig om paa den anden Side; og at den bør være saa tung og stærk, at den holder Ræv, forstaaes af seg Selv.

Om Maaderne at tilberede Rævesalver efter medfølgende Recepter.

For at kunne tilberede god Rævesalve, har man at iagttage følgende Regler: Man anskaffer sig et saakaldt Pulver-Glas, eller i Mangel deraf kan man tage et Ølglass, hvori man kommer de Midler som angives paa den Recept man har valgt. Nu tager man en Gryde, og haver deri noget Sand, sætter den paa en Kogeovn, hvis man har en saadan, hvis ikke, da paa en Brandfod; dog kan man betjene sig af en Bryggepande, naar man har den, thi da er man aldeles fri for Røg. Men hvilken Maade man end bruger, saa gjør man Sanden saa hed, at det som er i Glasset, som man har sat i Sanden, kommer til at koge saalænge som Recepten viser. Et saadant Glas bør være saa stort, at det ikke bliver mere end halvt, af den Substans man kommer i, idet det første i det, maa være det Fede, saasom: Gaaseister eller Smør

hvilket udgjør den største Del af Massen. Og man maa se til at koge det saa lukt som muligt, da det ellers damper for meget ud, derfor er det godt, at have et Laag til Glasset, dog maa det ikke slutte aldeles fast, thi da springer Glasset itu. I Mangel af et saadant Glas, som er det bedste, kan man nog ogsaa bruge en vel glasseret Potte. Det bemærkes at Smørret og Gaaseistret maa være usaltet som skal være til dette Brug.

Behandling av feller.

De gamle fangstmenn behandlet saksene på følgende måte:

Kvae eller harpiks ble tatt fra grantrær som de hadde hogd øksen i, og derved laget sår i treet. Kvae/harpiksen ble lagt i en gryte, halvfyllt med vann, og hengt over åpen ild. Koking i ca. en time, og røring med grein eller tresleiv inntil massen var lettflytelig. De sjekket om den var ferdigkokt ved å ta litt av massen på en sleiv eller grein, og la dette bli avkjølt i kaldt vann. Det måtte ikke koke så lenge at massen ble hard som harpiks, da den vil sprekke når man smører den på en saks, eller om man støter saksen mot noe hardt.

Når massen har kokt lenge nok, så fastheten er blitt nærmest like hard som bek, presses det hele gjennom strie ved å fylle opp en del av gangen. Dette ble presset ned i en bønne med kaldt vann, hvor harpiksen nå kan formes i stenger etter at den har blitt kald. Stengene kunne være på tykkelse som en tommeltott. Alt vann krystes ut av dem, og man surret lange stenger i vokset papir. Vokset papir ble laget ved ilden, der papiret ble gjennomtrukket av talg eller voks. Harpiksstengene ble nå benyttet til å smøre inn saks, som var plukket i småbiter, og som lå på en varm ovn. Saksas deler var såvidt varme at man måtte holde dem i egne klyper eller ullvotter påsatt lerret. Harpiksstengene ble presset inn mot det varme jernet, som hurtig smeltet harpiksen, og igjen gjorde at det ble overtrukket med et tynt belegg. Saksa ble så satt bort til avkjøling på et kaldt sted. Selve låsen til saksa ble innsmurt i voks eller talg.

Dette var en prosess som ble gjort hvert år.

Enkelte fangere malte saksa hvit for snøfangst, og hevdet at harpiksbelegget eliminerte lukt av stål og jern, og hevdet at de fanget bra med slike. Noen

konstruerte til og med en slags maling med sandkorn som de strøk over trampplata, og som lignet snøkrystaller. Dette var helt klart ikke nødvendig, da saksene ble brukt til å fange rev i spor til og fra åtet, men noen av fangerne hevdet at hvitmalt saks faktisk kunne fange bedre ved spesielle snødybder.

Ved avlaving presset de aldri reven, men skjøt den på 20-30 meters hold. De fortalte at sted der en såret rev skrek angstskriket sitt, kom ingen rev tilbake den vinteren før en ny eller annen rev søkte inn til dette området.

Der de hadde lagt ut selvdødt dyr, gikk de i en ring rundt dette. Åtet lå ca. 4-500 meter innenfor ringen. Denne ringen gikk de 2-3 ganger i uka.

Også sakset fra heftet "Rævejægeren eller Den hemmelige kunst at fange Ræv paa":

Recept.

1 Lod Hvidløg. 1 Lod Feligrækum. 1/2 Lod Anis. 1/2 lod Kamfer.

1/2 lod Lavendelolje. 1 Qv. Vild Honning. 1 Qv. Nardusbalsam.

1/2 Lod Flyvende Storax.

Hertil tager man 2 Marker usaltet Gaaseister eller Smør.

Lukteåter.

Kunsten å lage lukteåter.

Hemmelighetskremmeri har det alltid vært innenfor fangsten. Jeg vil gå så langt som å si at det neppe er noen områder der hemmeligheten omkring detaljene har vært så godt gjemt som når det gjelder knepene for å lokke inn dyr. Utallige er de lokkebiter og lokkesalver som har vært prøvd, og som fortsatt benyttes rundt omkring.

Nå er det vel slik at noen av dem som drev fangst i en årrekke, kunne lukte seg fram til en del av ingrediensene som er i et lukteåte, men de aller fleste lukteåter er det vanskelig å finne ut av og kopiere.

Tar vi for oss reseptene som gamle fangere brukte her i landet, vil vi se at honning, anisoljer og hvitløk går igjen. Likeledes vet vi at lavendeloljer og til og med kamfer ble brukt med mer eller mindre hell.

Kjøtt og fisk som ble lagt på glass og deretter satt i solveggen, eller lagt i varm hestemøkk som brant, utviklet de "fineste" lukter. Oljer av dette ble benyttet i de fleste luktestoffer. Klauver av sau var mye benyttet. De ble surret ferdig med messingtråd. I vanlige åtesakser brukte de ca. 10-12 cm av klauven, og la den på glass. Til et 1-liters glass ble det benyttet to spiseskjeer honning. Dette ble satt i frau (gjødsehauger) som brant, og etter ca. 12 dager ble det tatt opp og slått på melk. Dette luktet aldeles forferdelig, men det holdt seg hele vinteren. De som sto for denne "produksjonen", beholdt åtene på disse glassene med nysilt melk helt til de skulle bruke dem. Glassene ble gjerne satt i sauefjøsset eller andre steder hvor det ikke var så farlig at det luktet.

Et åte kunne bestå av nesten hva det måtte være: Slakteavfall, døde dyr, fisk, reker osv. Et åte som f.eks. kjøtt ville bli bedre etter hvert som det mørnet, men måtte ikke bli råttent.

På vinterstid behøvde de ikke være redd for at kjøttet ble råttent. Til gjengjeld hadde denne årstiden det problem at åtet fikk et ispanser som ga fra seg lite eller ikke noe lukt. De brukte da følgende ting som bidro til at åtet ikke ble dekket av is: Glycerinalkohol, saltvann og boraks. Mange gamle mårfangere brukte ren sprit på harekjøttet når dette ble benyttet som åte om vinteren.

Basis for luktestoff.

Det fantes selvsagt en del grunnleggende ting som alltid burde være med. Basis i alle slike blandinger er noe som de amerikanske fangerne kalte "Sun rendered fish oil". Dette ble laget ved å legge fisk på glass. De kappet opp fisken i biter og grov glasset ned i jorden på sommerstid, la gråpapir rundt åpningen og etter ca. 14 dager ble innholdet en gråflytende masse. Dette er fiskeolje. De brukte feitt fisk som ørret, laks eller uer.

Var det rev de var etter, brukte de kjertler fra rev, samt urinblære og kjønnsorganer, også noe ekskrementer. Dette ble finskjært og lagt i fiskeoljen. Det neste de satte til var bevergjel. Dette måtte tørkes og finhakkes før det ble lagt i blandingen de hadde fra før. Så tilsatte de noen dråper med anis, lovage, valerinarot eller skunk essens. For å unngå at dette frøys tilsatte de glyserin, alkohol eller etanol, deretter ble glasset gravd ned på nytt og hentet fram når det skulle brukes.

Hva brukte de?

Her er noen eksempler på stoff som ble brukt:

Ambrette har lukt som minner om beverrottens utsondringer. Ble brukt i fremstilling av luktestoffer for bever og rev. Et par dråper er nok til en liter luktestoff.

Anis smaker som lakris. Kan brukes direkte på åtet. Ble brukt til fangst av bever og mår.

Catnip- søtlig odør. Meget bra for katt, gaupe og bever.

Fennel lukter som gulrot. For rev og bever.

Fiskeolje kan brukes i alle luktestoffer for dyr.

Lanolin- brunstlukt. Benyttes i enkelte luktestoffer under parringstiden for ulv og rev. Også brukt ved barking av ørretgarn.

Eikemose var med i gamle fangstfolks blanding for ulv og rev. De tørket mosen som ble tilsatt lukt. Noen kalte det eikepomade.

Zink Valerate og *Sodium Benzoate* ble brukt for å stoppe forråtnelse i kjøtt. Valerate hevdtes å være mye bedre enn benzoate. En halv spiseskje var nok til ca. fire kilo kjøtt.

Råtne egg fikk de ved å riste dem i stykker, eller stikke hull på plommen med en tynn nål, og så la egget ligge varmt noen tid. Råtne egg trakk inn rev og mår, inntil de frøys om vinteren.

Kornbandmetoden til fangst av storfugl.

Jeg kjente en kar fra Finnskogen som hver høst fanget noen skogsfugl på følgende måte. Han er borte nå.

Han hadde hvert år en liten kornåker inn mot skogen. Denne slo han med ljå og buntet kornet sammen i band, slik de gjorde det før. Disse stauret han så opp på trestaurer, som sto inntil hverandre og ble som en trekrans. Mellom disse la han lange kornstrå, slik at det så ut som det lå et helt band der. På de øverste bandene stakk han gjerne rotenden opp, da disse var mer ubehagelig å lande i, særlig hvis han stakk ned noen spisse stokker som også sto opp, da landet fuglen heller midt oppe på kornbunten. Fuglen datt nedi og kom ikke opp. Det meste han hadde tatt på en dag var fire tiurer som bakset der inne samtidig.

Dette er kjente saker helt fra gammelt av, og ble også prøvd på høypæler med korn som åte. Men, kornbandmetoden er den absolutt beste, og mang en gårdbruker tok den fuglen han ville, da han satte opp disse der storfuglen kunne fly usjenert. På slike avsides åkere ble det også snaret en del. Noen korn ble satt igjen, stier ble laget osv. Alt dette er jo ulovelig idag, og er bare nevnt for å belyse en del av fangstens historie.

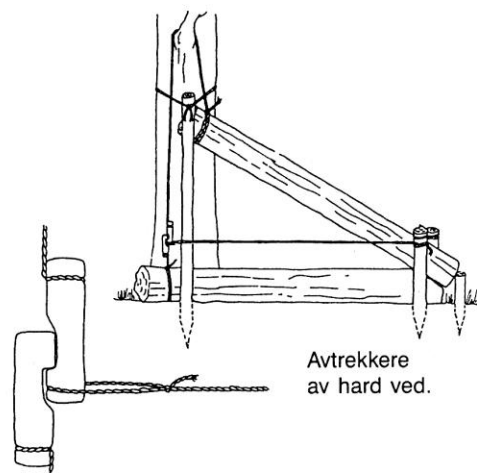
De små, men viktige ting.

En del av de unge fangstmennene var for utålmodige, slik ofte ungdommen er. De forlangte at det skulle skje noe første natten. Det var nok til å ødelegge et godt fangststed ved stadig å oppsøke det ved og bøye seg inntil fella.

En venn av meg, fortalte meg at en rekke beverfangere som setter opp fangstutstyr der beveren kommer opp av vannet, gjør alt feil, da svært lite skal til før beveren ser at noe er forandret. Han sier det slik:- Som om noen kom inn på ditt eget kjøkken og rotet. Jeg nevner dette da en rekke nybegynnere etterlot seg spor som kunne være avbrukne kvister, friske kutt, eller man har forandret på en stokk eller stein, dette var nok til å ødelegge settet.

Allerede for hundrer av år siden snakket gamle fangere om nødvendigheten av at intet ble forandret på selve fangststedet. En av de største revefangere vi hadde, som drev fangst med fotsakser, kunne fortelle at hvis han grov ned saksa, som var innkokt og alt var tilsynelatende i orden, så var settet null verdt hvis han nå dro en

stor stein eller stokk dit for å feste saksa i. Når han derimot brukte anker av jern eller stål, som også var innkokt og nedgravd eller lå i vann, fungerte alt. At det var nøye med dette på fangstplassen, er at reven blir forsiktig og vår, da dette nye ikke passer inn i terrenget. Enkelte av de gamle fangstmenn spanderte hele sitt liv på fangstteknikker og opptegnelser om dette. De kunne f.eks. se at en oter, uten å nøle, kunne passere et tre som var blitt blåst overende. Dette var naturen. Men en kvist som lå annerledes over oterstien kunne få den til å vike unna, trær som gnisset under sterk vind i skogen skremte heller ikke dyrene, da dette var naturen selv, mens et metallisk klikk fra noe som ikke skulle være der, ville få alt til å snu.

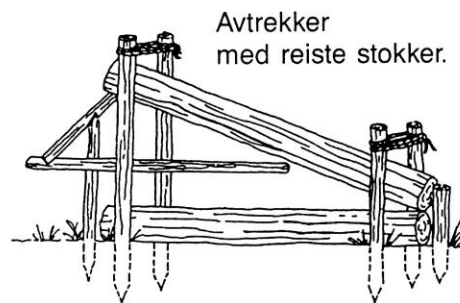

De gamle fangstmenn var uhyggelig renslige av seg selv, og urinerte kun i bekker og vann på fangstruta. Etter urineringen vasket de hendene i jord eller snø og skyllet dem deretter i vann. Enkelte gikk i høye støvler og vasset mest mulig i vann langs bredden av en elv eller sjø, og satte opp minkfellene sine mens de sto i vannet. Oppgangsstocker, som de satte opp langs sjø med bratte bredder, kunne få saget ut trinn eller påslåtte greiner. Disse stokkene ble skyllet i vann og påsmurt gjørme, mudder eller jord som regnet vasket av etter hvert. Når de gjorde det slik begynte dyrene å vandre opp tidligere.

Trange sluk og kløfter felte de store trær over, særlig i nærheten av elver og stygge juv, slik at gaupe og jerv kunne ta snarveier. Her kappet de av greiner som sto i veien og smurte disse med harpiks, så de skulle se gamle ut. En del slike, satt opp på de mest ugjestmilde steder, kunne få montert fallstokk og ble benyttet under rev-, mår-, og gaupefangsten.

Mårfangst - et tilbakeblikk.

Fra riktig gamle dager av var det alment brukt å sette ut en del små lokkebiter. Saksa ble felt ned i jordsmonnet ved at man skar rundt den med en skarp kniv, og løst jordsmonn ble lagt over hele saksa. Dette gjaldt særlig de "Dudaske feller", eller dobbelte klappfeller, som i realiteten er temmelig lik de vanlige fotsakser i dag. Ved siden av denne fella ble det lagt en stor stein som var 20-30 cm høy. Måren satte seg som regel på steinen, og kunne herfra bykse rett ned på saksa som lå med lokkebiten synlig. Som fyllmateriale rundt den nedgravde saksa ble det i hovedsak benyttet tørr torv som smuldret eller maurtue tatt fra toppen av en tue midtvinters, etter at mauren hadde gått ned i dypet.

Slike ting kunne drives den gang, og det er bare for å beskrive de gamle finurligheter at jeg nevner dette. Enkelte fangere var svært nøye med å plassere skarpe tornekvister like inntil fella (saksa) fra tre sider, slik at dyret måtte komme inn fra den posisjonen som man ønsket og dyrets fot ble ledet direkte i saksa. Som åte for slike metoder ble som oftest egg benyttet, eller en liten fugl som ikke var tørket inn.

Slike fangstplasser ble i stor utstrekning benyttet i forbindelse med innlokking. Slepning av forskjellige blodige dyr og nyskutt hare, der mavesekken kun var sprettet opp, slik at innvollene hang på utsiden, var mye brukt til mårfangst. For revfangst ble villkatt også benyttet i slike slepeinnretninger. Man bandt bare sammen bakbeina med noen meter snor og dro katten inn mot fangstplassen fra forskjellige retninger. Der ble åtet stappet ned i en sekk. Fangerne gikk over til neste haug fra motsatt side og dro dette sleet (som for rev kunne bli på ca. 1 km.) inn mot fangstplassen igjen.

Selve sleet (åtet) ble av og til hengt opp i nærheten av fangststedet slik at åtseluglene kunne begynne å hakke på det. Samtidig spredde man en masse små kjøttbiter rundt omkring.

Slike sleettradisjoner ble benyttet ofte på våre kanter. Helst med selvlaget luktestoff, gjerne urin fra hunnrev som man fanget på ettervinteren, og som man kunne smøre på under truger eller ski. Denne urinen kunne medbringes i en liten lerretspose som fuktet og lakk så vidt det var. Gamle garvede revejegere posterte faktisk hvis det var riktig værforhold, og tok hannreven i bakhold når den kom rekende i et skispor der det dunstet revetispe.

Blod ble i mindre grad benyttet da det frøs om vinteren og ikke ga fra seg lukt. Fra 1880-årenes mårfangst i Norge, tar jeg med at de i stor grad benyttet samme

saks som for rev, men at myrtorv (tørr sådan) mer ble brukt som fyllingsmaterialer rundt saksa.

Før oppsetting, ble saksa som regel gnidd inn i rent bar eller løvknopper. Fra de gamle ble jeg fortalt at måren var mest glad i egg, frisk frukt, tørret frukt;- og særlig pærer, stekte tordivler, men aller mest egg.

Frukt ble festet til fangstsnoren ved hjelp av å tre ei nål to ganger gjennom f.eks. ei pære, og så festes det hele med en knute som ble lagt underst. Egg festet man til fangstsnoren ved å sy enden av snoren fast til en liten lerretslapp, og så lime denne fast til eggets ene side med kvae eller gummi.

Fra riktig gammelt av var det de forskjellige stokk- eller steinsett som ble mest benyttet.

En mengde varianter fantes i vårt land og ordene *gildre, sprite, språte, sprøye, sprate, dødfall, firefall, norsk dreperstokk og norsk fallstokk* er ord som faktisk har vært kjent ikke bare her til lands, men også i USA og Canada etter at jegere og fangstmenn emigrerte og tok med seg sine hemmeligheter. Således har det vært mulig å stadfeste en del av de gamle fangstredskaper og metoder til forskjellige tidsrom. Det er jo uhyre interessant å finne gamle jervesettvarianter i Canada som helt tydelig hadde norske opphavsmenn, og som faktisk var titulert med "Norwegian Deadfall 1892".

Materialer som ble brukt før i tiden for å lage kassefeller, ble gjerne laget av en lett tresort. Mange benyttet asp fordi den var lett og seig. Materialet virket fort gammelt og sto seg år etter år.

Doner for trost

Doner var et effektivt fangstredskap, og trost som den var myntet på, var det nok av.

Fangstteknikken her, som ved de fleste andre fangstmetoder, gikk i arv fra far til sønn. Så også med meg.

Jeg var vel 6-7 år da jeg lærte å tvinne den første hestetagelsnara. Det var bare tagl fra hingst som ble godtatt, mærra pisset på halen ble det sagt. Hestetaglet burde være ca. 50 cm. langt for å få en god snare. Vi satt ved svartovnen, bestefar og jeg, når snarene skulle tvinnes. To tagl ble knyttet sammen med en knute på midten, for deretter å legges dobbelt og tvinnes. Tvinningen foregikk ved at vi tok aske fra ovnen og gned den inn i håndflaten, taglet ble så tvinnet ved at vi med aske i hånden rullet taglet mot bukselåret. Det ble slått en knute for enden så tvinningen ikke gikk opp. I den andre enden fikk man et øye. Enden ble tredd igjennom øyet og snaren var klar.

Klaven som snaren skulle festes til var også viktig. Den ble oftest gjort av vier, men skulle den være ekstra fin og solid brukte vi einer. Feste av snaren ble gjort ved at vi stakk knivbladet gjennom klavens sider, bikket litt ut så vi fikk tredd inn snareenden. Når kniven ble trukket ut låste snaren seg, og trosten klarte aldri å trekke den ut. En enkel og billig, men effektiv anordning for å skaffe mat i gryta. Vinterstid brukte vi rognebær i dona. Den sanket vi om høsten og oppbevarte i

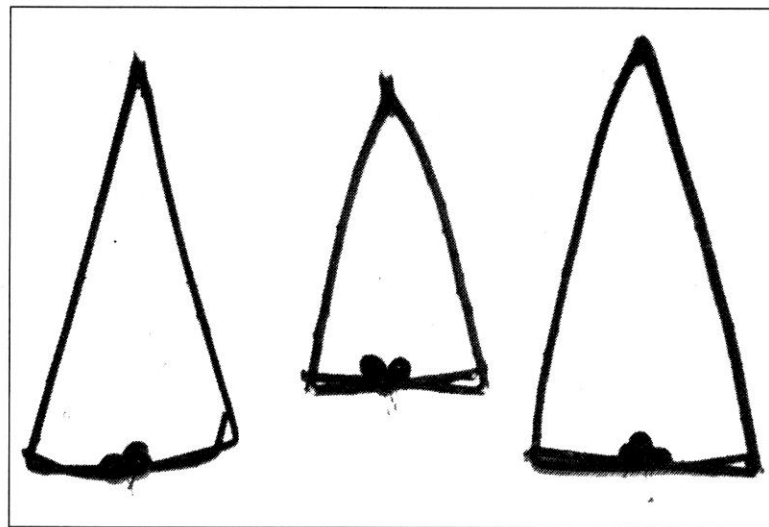
tørket høy eller halm. Bæra holdt seg utrolig godt, og var like fine til langt ut på ettervinteren. Snarens nedre del måtte henge minst 7-8 cm. over rognebærklasen om vi skulle unngå å fange trosten etter bena.

Det måtte være fri sikt begge veier ut fra dona. Var det kvist som hindret trosten i å fly gjennom, ble det ingen fangst. Så litt omtanke måtte brukes. Riktig brukt var dona et ypperlig fangstredskap, -human og effektiv.

En litt iherdig fangstmann kunne holde en vanlig familie med fersk kjøtt under hele bærtiden, og det kunne ha stor betydning i det gammeldagse naturhusholdet. En fin avveksling var det i alle fall fra vassgraut og surmelkdiett som nok var den vanligste kosten for husmannsfolk.

Nå drar fugleflokkene ubeskattet fra Norge hvert år. Folk er så godt situert at ingen (nesten) spiser trost. Men prøv det en gang, det er virkelig førsteklasses mat. Godt brunede troster lagt sammen i en gryte, overhellet med stekesky og litt fløte og møret over svak varme er en himmelsk rett og fortjener full oppmerksomhet fra hvilken som helst jeger og matekspert.

Svein E. Hansen.

Doner med enkel og dobbel snare. Her med morell som åte

Tabell 8 (forts.). Rov- og skadedyr som det er betalt fellingspremie for 1846-1976. Fylke
 Predators killed, bounties paid for 1846-1976. County

Fylke Ar	Bjørn	Ulv	Jerv	Gaupe	Oter	Rev	Hår	Mink	Ørn	Hubro	Falk	Hønse- hauk	Spurve- hauk	Lom
BUSKERUD														
1846	14	10	1	9	-	-	-	14	8	-	3	-	-	-
1847	16	9	3	19	-	-	-	32	3	-	17	-	-	-
1848	16	17	1	13	-	-	-	54	12	-	14	-	-	-
1849	23	13	4	20	-	-	-	35	8	-	13	-	-	-
1850	12	10	1	7	-	-	-	31	8	-	10	-	-	-
1851	9	18	-	11	-	-	-	74	23	-	24	-	-	-
1852	13	8	3	9	-	-	-	36	7	-	14	-	-	-
1853	3	11	2	3	-	-	-	17	11	-	5	-	-	-
1854	17	7	-	2	-	-	-	33	2	-	4	-	-	-
1855	-	-	-	-	-	-	-	8	-	-	-	-	-	-
1856	19	1	2	4	-	-	-	59	16	-	16	-	-	-
1857	15	10	1	8	-	-	-	42	6	-	12	-	-	-
1858	15	4	-	8	-	-	-	26	2	-	35	-	-	-
1859	11	9	1	7	-	-	-	143	6	-	37	-	-	-
1860	23	12	-	9	-	-	-	74	5	-	26	-	-	-
1861	14	1	-	3	-	-	-	47	11	-	25	-	-	-
1862	13	-	1	3	-	-	-	102	5	-	46	-	-	-
1863	13	5	-	-	-	-	-	344	35	-	85	-	-	-
1864	22	2	1	14	-	-	-	57	1	-	242	-	-	-
1865	20	-	1	11	-	-	-	135	-	-	480	-	-	-
1866-1870	70	1	11	227	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1871	10	-	8	59	-	-	-	16	-	-	192	-	-	-
1872	7	-	-	21	-	-	-	56	-	-	186	-	-	-
1873	10	-	-	14	-	-	-	7	-	-	155	-	-	-
1874	11	-	-	29	-	-	-	12	-	-	189	-	-	-
1875	24	-	-	55	-	-	-	132	-	-	241	-	-	-
1876	33	-	1	32	-	-	-	22	-	-	259	-	-	-
1877	37	-	1	30	-	-	-	13	-	-	135	-	-	-
1878	19	-	1	16	-	-	-	4	-	-	195	-	-	-
1879	7	-	-	8	-	22	-	28	-	-	198	-	-	-
1880	10	-	1	5	-	412	-	17	-	-	225	-	-	-
1881	7	-	2	17	-	506	-	8	-	-	160	-	-	-
1882	9	-	-	3	-	302	-	6	-	-	138	-	-	-
1883	11	-	-	10	-	480	-	19	-	-	135	-	-	-
1884	9	2	1	15	-	486	-	11	-	-	183	-	-	-
1885	12	-	3	13	-	543	-	11	-	-	160	-	-	-
1886	10	-	-	5	-	237	-	5	-	-	211	-	-	-
1887	12	-	-	8	-	426	-	17	-	-	196	-	-	-
1888	6	-	-	8	-	461	-	27	-	-	201	-	-	-
1889	7	-	-	13	-	453	-	3	-	-	255	-	-	-
1890	8	-	-	16	-	291	-	13	-	-	209	-	-	-
1891	17	-	-	11	-	411	-	30	-	-	366	-	-	-
1892	8	-	-	13	-	531	-	11	-	-	229	-	-	-
1893	15	-	-	9	-	565	-	11	-	-	342	-	-	-
1894	6	-	-	2	-	471	-	65	-	-	324	-	-	-
1895	3	-	-	5	-	668	-	54	-	-	408	-	-	-
1896	4	-	-	1	-	745	-	12	-	-	230	-	-	-
1897	1	-	-	1	-	515	-	6	-	-	249	-	-	-

 Tabell 8 (forts.). Rov- og skadedyr som det er betalt fellingspremie for 1846-1976. Fylke
 Predators killed, bounties paid for 1846-1976. County

Fylke Ar	Bjørn	Ulv	Jerv	Gaupe	Oter	Rev	Hår	Mink	Ørn	Hubro	Falk	Hønse- hauk	Spurve- hauk	Lom
BUSKERUD (forts.)														
1898	8	-	-	1	-	599	-	-	18	-	-	335	-	-
1899	3	-	-	-	-	697	-	-	23	-	-	358	-	-
1900	2	-	-	2	-	722	24	-	8	2	9	205	311	5
1901	3	1	-	3	24	527	369	-	12	13	45	298	675	31
1902	7	-	-	4	16	719	409	-	20	17	126	415	1 039	56
1903	5	-	-	-	15	513	267	-	7	10	212	371	761	61
1904	1	-	-	-	24	599	230	-	-	9	65	331	779	91
1905	1	-	-	-	26	552	201	-	8	18	56	489	815	77
1906	5	-	2	3	26	699	142	-	4	31	122	504	1 161	128
1907	5	-	-	-	16	951	118	-	8	43	121	451	928	100
1908	2	-	3	-	17	789	68	-	5	31	64	395	752	85
1909	1	-	2	1	20	945	128	-	35	70	294	579	829	80
1910	1	-	-	-	6	1 057	95	-	17	58	142	486	663	62
1911	6	-	3	1	4	1 162	119	-	13	19	60	491	637	83
1912	8	-	3	-	11	1 134	120	-	16	70	662	804	1 851	78
1913	-	2	1	-	9	985	85	-	24	24	349	397	923	63
1914	-	-	1	-	15	1 062	77	-	6	10	59	370	885	62
1915	-	-	1	-	14	897	36	-	3	18	211	616	1 368	96
1916	1	-	1	-	4	1 302	42	-	8	11	326	449	851	59
1917	2	-	2	-	3	1 006	22	-	4	12	29	261	697	82
1918	-	-	-	-	11	659	33	-	16	15	111	300	476	19
1919	-	-	3	-	9	1 401	237	-	6	13	127	243	371	2
1920	-	-	2	-	1	428	42	-	4	-	49	181	112	34
1921	-	-	-	-	6	879	94	-	6	3	99	402	485	20
1922	-	-	4	-	10	774	87	-	4	3	37	306	440	19
1923	1	-	1	-	12	679	62	-	5	1	44	247	260	8
1924	-	-	-	-	10	601	57	-	9	19	60	262	344	27
1925	-	-	-	-	3	656	26	-	2	1	8	229	264	6
1926	2 ¹⁾	-	-	-	16	563	79	-	7	11	141	152	286	14
1927	4	-	-	-	5	883	39	-	30	12	37	177	341	15
1928	-	-	-	-	2	679	56	-	1	3	46	265	330	8
1929	1	-	-	-	15	402	12	-	11	4	192	344	454	26
1930	1	-	3	-	4	383	7	-	5	18	161	295	425	12
1931	1	-	-	-	1	116	-	-	8	12	50	444	530	28
1932	-	-	-	-	74	-	-	-	2	-	28	259	217	10
1933	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1934	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
1935	-	-	-	-	-	10	-	-	-	-	-	13	-	-
1936	-	-	-	-	-	11	-	-	-	-	-	11	-	-
1937	-	-	-	-	-	12	-	-	-	-	-	261	-	-
1938	1	-	-	-	-	108	-	-	-	-	-	238	6	-
1939	-	-	-	-	-	185	-	-	-	2	-	223	7	-
1940	-	-	-	-	-	21	-	-	2	-	-	197	-	-
1941	-	-	-	-	-	9	-	-	-	-	-	59	3	-
1942	-	-	-	-	-	6	1	-	-	-	-	24	6	-
1943	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-

 1) 1 tillegg er 2 bjørner funnet døde.
 2) In addition 2 bears are found dead.

Tabell 8 (forts.). Rov- og skadedyr som det er betalt fellingspremie for 1846-1976. Fylke
Predators killed, bounties paid for 1846-1976. County

Fylke Ar	Bjørn	Ulv	Jarv	Gaupe	Oter	Rev	Mår	Mink	Ørn	Hubro	Falk	Høns- hauk	Spurve- hauk	Lom
BUSKERUD (forts.)														
1944	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1945	-	-	-	-	-	5	2	-	-	-	-	16	-	-
1946	1	1	-	-	-	8	5	-	-	-	-	38	2	-
1947	-	-	-	-	-	673	1	47	4	10	91	322	259	-
1948	-	-	1	-	-	2 587	1	96	16	26	299	547	334	-
1949	1	-	-	-	-	1 935	-	56	4	4	60	305	210	-
1950	-	-	1	-	-	1 844	-	60	4	12	27	321	272	-
1951	-	-	-	-	-	2 316	-	59	7	3	144	365	415	-
1952	-	-	-	-	-	2 127	-	95	6	12	580	443	452	-
1953	-	-	-	-	-	955	-	32	1	1	69	152	58	-
1954	-	-	-	-	-	904	-	45	-	-	-	43	4	-
1955	-	-	-	-	-	1 771	-	35	-	-	-	123	1	-
1956	1	-	-	-	-	1 523	-	22	-	-	-	44	5	-
1957	-	-	-	-	-	1 465	-	47	-	-	-	82	12	-
1958	-	-	-	-	-	1 492	-	9	-	-	-	53	-	-
1959	-	-	-	-	-	1 537	-	14	-	-	-	60	-	-
1960	-	-	-	-	-	1 635	-	7	1	-	-	40	6	-
1961	-	-	-	-	-	1 618	-	52	-	-	-	31	2	-
1962	-	-	-	1	-	1 821	-	138	-	-	-	59	-	-
1963	-	-	-	-	-	2 442	-	284	-	-	-	62	2	-
1964	-	-	-	-	-	1 651	-	390	-	-	-	36	-	-
1965	-	-	-	-	-	1 694	-	335	-	-	-	28	3	-
1966	-	-	-	-	-	1 887	-	315	-	-	-	20	-	-
1967	-	-	-	-	-	1 835	-	385	-	-	-	4	-	-
1968	-	-	-	-	-	1 507	-	269	-	-	-	4	-	-
1969	-	-	-	-	-	1 430	-	244	-	-	-	6	-	-
1970	-	-	-	-	-	1 579	-	192	-	-	-	3	-	-
1971	-	-	-	-	-	1 570	-	200	-	-	-	-	-	-
1972	-	-	-	-	-	1 053	-	165	-	-	-	-	-	-
1973	-	-	-	-	-	1 138	-	239	-	-	-	-	-	-
1974	-	-	-	-	-	1 431	-	133	-	-	-	-	-	-
1975	-	-	-	-	-	1 002	-	215	-	-	-	-	-	-
1976	-	-	-	-	-	539	-	94	-	-	-	-	-	-

Svar på premiekonkurransen i nr. 29

Redaksjonen har mottatt svar fra følgende lesere: Tor Johansen (Røyken), Svein Burvald (Spikkestad), Siv Leren (Slemmestad) og Odd H. Sandlund (Hyggen). Riktig svar er at steinhella med den innhogde innskriften befinner seg på gården Åros, og innskriften lyder:

“Frygte Gud oc ere Kongen
Frands Jørgensen Frits
Sidsel Aslesd Aaræs
Aanno 1696”

Odd H. Sandlund skriver følgende i sitt brev: “Steinhella med denne innskriften ligger på gården “Åros store”, gnr. 50, br.nr. 1 i Røyken. Frands Jørgensson Frits må være svigersønn på gården idet hustruen Sidsel Aaslesdatter antas å være barn av tidligere eier Asle Hanssøn og Gunhild Clemetsdatter. Frands var lensmann i Røyken år 1704, samme år som han dør, og embetet hadde han overtatt etter Erlend Mogenssøn Åros, lensmann i tiden 1679 til 1704. Muligens kan også Erlend vært svigersønn på “Åros store”- gårdsnavnet nyttet han jo som familienavn. Gården synes å ha vært i samme slekts eie i minst 300 år. (Kilder: A. Killingstad “Røyken bygd før og nu” s. 65, Røyken historielags årsbok 1971.)”

Også Tor Johansen (Røyken) påpeker at Frands Jørgenssøn Frits giftet seg inn på gården og døde i 1704. “Hellen er derfor neppe noen minneplate, kanskje heller en markering av hvem som regjerte på gården.”

Siv Leren nevner at den tilhugde stenen, som er omtrent 1 alen i firkant, skal ha stått i muren på en stenbygning, angivelig en gammel kirke. (En diskusjon om hva slags funksjon den gamle stenbygningen kan ha hatt, kan man lese hos Killingstad.)

Med fire riktige svar har redaksjonen måttet foreta en loddtrekning, og den heldige vinner er: Siv Leren, Slemmestad, som får en bokpremie tilsendt i posten.

Forsidebilde i nr. 29

I forrige nummer ba vi leserne hjelpe oss med årstall og personnavn til forsidebildet av en skoleklasse på sparktur til Slemmestad. Det var derfor svært hyggelig da Tordis Gjersøen ringte og kunne fortelle at dette dreide seg om 7. klasse fra Vestbygda skole, Spikkestad, på tur i 1926. Tordis Gjersøen forteller at hun selv ble konfirmert i 1925, og at de barna hun kan gjenkjenne på bildet var et år yngre enn henne.

Tordis Gjersøen har greid å huske navnene på følgende:

Fra venstre til høyre:

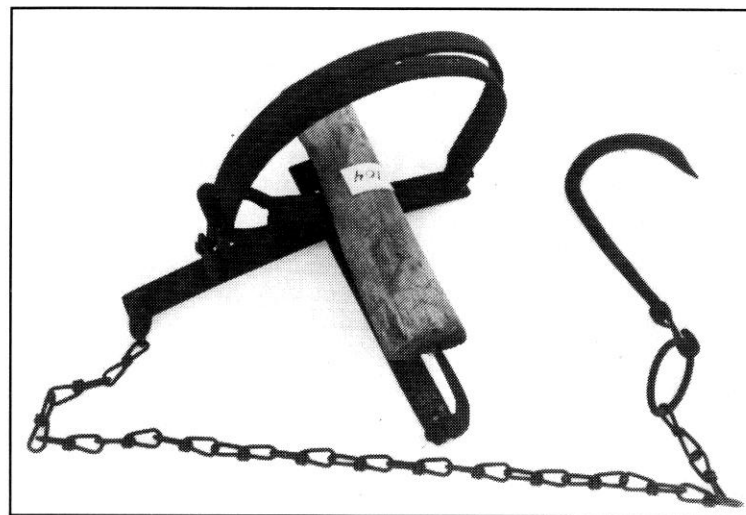
Nr. 1 Elise Sørsdal, nr. 2 Maja Kjos, nr. 3 Aslaug Larsen (født Haug), nr. 5 Gerda Lund, nr. 6 heter Andersen, men husker ikke fornavnet, nr. 8 er Ella Larsen (var pikenavnet Håkestad ?), nr. 9 Gudrun Oddevald, nr. 11 Torolf Huseby, nr. 14 (og sist) muligens Harry Vatnås.

Kanskje det er andre som kan hjelpe oss med navnene på nr. 4,7,10,12 og 13 fra venstre ?

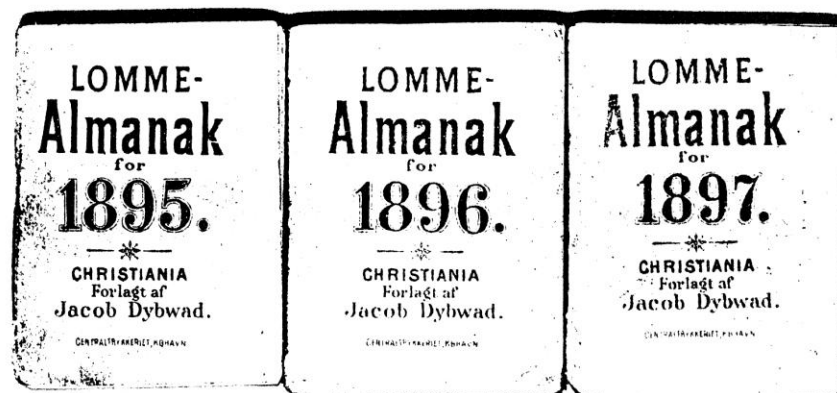
(Red)

Premiekonkurranse nr. 30

Hva slags fangstredskap er dette, og hva kalles kroken som er i enden av kjettingen?

Din besvarelse sender du til Bygdemagasinet's adresse (se side 2) innen utgangen av året 1995.

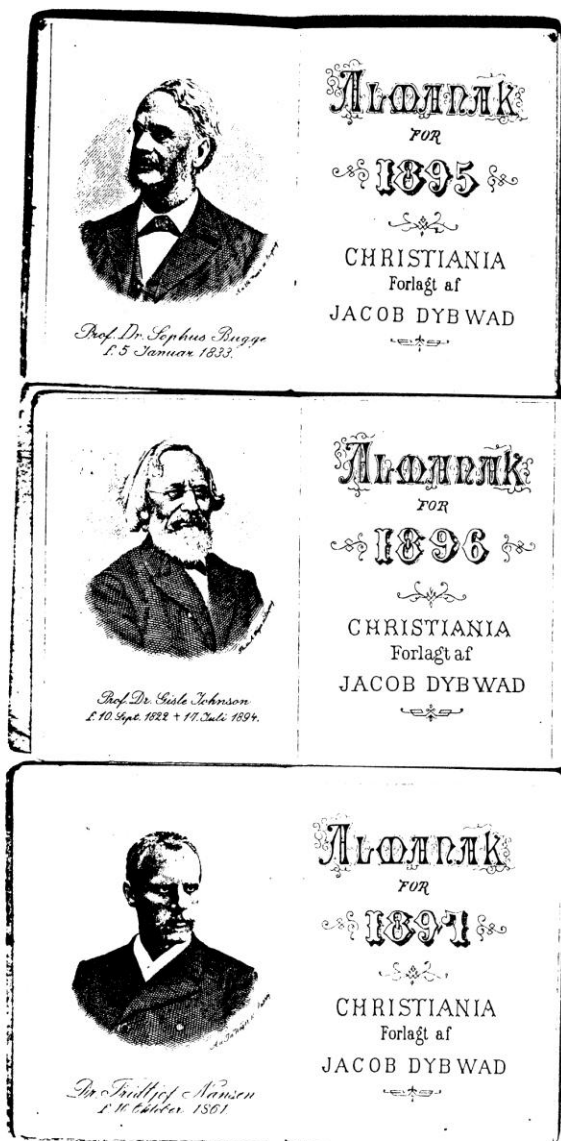
Almanakk i klokkelommeformat

Universitetes almanakk var en svært nyttig bok i gamle dager. Den inneholdt en mengde nyttige opplysninger til bruk i hverdagen. Og selvsagt var de gamle merkedagene viet oppmerksomhet. (Boken utgis fortsatt.)

Noe vi antar at de færreste har sett er en miniatyrgutgave av "Almanaken". Den måler bare 4,3 cm x 5,7 cm. og vil få plass selv i klokkelommen.

Ole Rud på Spikkestad kom nylig over noen gamle eksemplarer av disse "Lomme- Almanakene" i sine arkiver. Vi gjengir i naturlig størrelse forsiden og de to neste sidene i hver av utgavene for årene 1895, 1896 og 1897. "Lomme- Almanakene" er trykket i København og er meget smakfullt utstyrt.

Ole Sønju.

Elektrisk medisin for 100 år siden

Ole Rud på Spikkestad har funnet en del håndskrevne ark om sykdommer og hvordan de kan helbredes. Arkene er funnet blant dokumenter som stort sett stammer fra 1800-tallet, og vi antar at de kan være omkring 100 år gamle. Det dreier seg om sykdommene Rheumatisme, Rygg(marv)smarter- (Ryggradssygdome), Vridning, Senestrekning, Tandpine og Bylder. Og behandlingsformen er i alle tilfellene elektrisitet.

Ut fra beskrivelsene kan det se ut til at pasienten selv brukte et elektrisk apparat og tilførte den syke del av kroppen strøm i varierende styrke og tidsforløp.

Vi har slått opp i "Salomonsens Konversasjonsleksikon fra 1918, bind VII, side 81" og der fant vi meget omfattende beskrivelser om bruk av elektrisk helbredelse av sykdommer. Alle behandlingsformene går under betegnelsen elektroterapi. I leksikonet heter det imidlertid at "Behandling med Elektrisitet kræver indgaaende Sagkundskab med Hensyn til de Sygdomme, der skal behandles, ogsaa til, hvilke Strømme der skal anvendes, og Strømmens Styrke - -".

Ut fra notatene fra Rud kan det se ut til at pasienten kunne betjene det elektriske apparatet selv. Derfor spør vi om noen av våre lesere er kjent med et slikt apparat?

Ole Sønju.

Rheumatisme

Man har akut og kronisk Rheumatisme. Den akutte gjer sig ved Skjeloen, Hæde, Tint. og hurtig Puls ledsaget af Smerte, som strax sætter sig fast i Leddene. Den kroniske R. er karakteriseret ved Smerten i Leddene ikke

* Rheumatisme

bedægt af Hede. Af lette Slags er
Gigt i Hopperne. Gigten sætter sig
i Hopperne, Arthrodynia i Leddene.

^{af skruell af}
Ved skult eller inflammatorisk R.
afringer man Fødderne og den høire ^{Hand}
Føl. i varmt Vand og leder den
anden i Almindelighed over Maven,
Leveren, Milten og nedad Ryggen med
en moderat Kraft i 1/2 Time.

Ved kronisk R. sætter man Fødderne
og den høire Føl. i varmt Vand
og leder den anden til det angrebne
Sted og Legemet. Almindelighed under
en stærk Kraft 1/2 Time to Gange
daglig.

Ryggen ^{rad syndom} ~~syndom~~ ^{merker}

For Sidekrumning anbringer man
den høire Leder paa det operulede
Sted og den anden til det udkrævede
Sted. F. Ex. om Ryggen (Ryggraden)
er krummet henimod den høire
Skulder vil den lavere del be-
findes at vere krummet mod
den venstre. I det Tilfælde sætter
man den høire Leder til den
høire Skulder ligeover de operul-
mede Muskler og den venstre
Leder til den venstre Skulder
og til Ryggen mellem Skuldrene.
Værer ved at anbringe den høire
Leder til den venstre Side af
Krumningen af Ryggraden i den lavere

Del af Pjzzen eller Krumningen.
man opererer $\frac{1}{2}$ time daglig og begynder med en moderat Kraft, som man forøger efterhaanden Patienten tåler det.

Andet Pjzradtilfælde
anbringer man ^{den høire} Lederen under Fodderne, idet man lader den venstre gaa nedover den hele Pjzkrumning. —
Man skulde ogsaa operere paa Leveren idet man anbringer paa den den ^{venstre} ~~høire~~ Haands Leder og den høire under Fodderne under en moderat Kraft i 5 minutter. —

Vridning, Feneskrakning etc.
Ist Fidderne og den høire Haands Leder i varmt Vand og anbring den anden paa eller under det

⁴⁷⁷⁷⁷⁶
~~Lamine~~ ^{Lamine} eller opvulmede Skel.
Eller lad begge Foter berøre det paa en Maade hvorved Krumningen ledes gjennem det i alle Retninger. Førendes Kraft, der forstærkes gradvis. Man opererer paa ti til tyve minutter en Gang om Dagen.

Tandpine.

Man vrører den tykkeste Ende af en Skekke i et Silkebørklæde, et tykke ^{tykt} Muslin eller anden isolerende Substans og holder den ubedækkede mindste Ende direkte paa Tanden, derpaa sætter man den høire Leder paa den del af Skekken som en anbragt paa Tanden, medens en

Assistent holder den anden
 på Ansigtseneroen i. fra Under-
 kjæven, lige under Pre. Moderat
 Kraft fra 5 til 20 minutter.
 Under tiden er man strax kureret,
 til andre Tider tilbringes en
 stærk Kraft i mere end en
 Time for at lindre Tverken.

Bjelder

Læg den høire Leder i begge
 Hænder og lad en Assistent lede
 den anden over og omkring Bjelden
 Eller sat Fodderne og den høire
 Leder i et Bad og led den anden
 over Bjelden. Moderat Kraft
 15 Minutter daglig.

Kvinnekår i det gamle samfunn

Sakset fra boken "kvinnekår"

LOVER OG FORORDNINGER CA. 1500 -1850.

Oversikten omfatter en del lover og forordninger som har hatt betydning for kvinners samfunnsmessige stilling og levekår. Oppmerksomheten er spesielt rettet mot bestemmelser om formell forskjellsbehandling. Allmenn lovgivning som hadde stor betydning for både kvinner og menn er som regel ikke tatt med. Det har ikke vært min hensikt å gi en fullstendig oversikt over alle lover som har hatt innvirkning på kvinners livssituasjon. Å gi et sammendrag av alle aktuelle bestemmelser - f.eks. i Christian IV's Norske Lov - ville sprengte rammen for dette arbeid. Loven er lett tilgjengelig for interesserte lesere. Det er bare tatt med de viktigste bestemmelser om leiermål. Det er gjengitt flere i boken "Bot eller bryllup" (se bibliografien).

Arbeidet må betraktes som en begynnelse til en mer fullstendig lovoversikt. Jeg håper det kan suppleres etter hvert som forskningen om kvinners historie går framover. Oversikten er tenkt som en veiviser til lovene. Den som vil arbeide videre med stoffet, må bl.a. gå til selve lovtekstene og studere forarbeidene til lovene og tidens rettspraksis.

Jeg har benyttet en upublisert oversikt over lover og forordninger 1537-1604, utarbeidet av Harald Winge. Knut Sprauten har bidratt med en oversikt over Christian V's Norske Lov og med sammendrag av en del forordninger. Der annet ikke er nevnt bygger oversikten i tidsrommet 1670-1814 på Schou.

Litteratur og forkortelser.

Aktstykker - Aktstykker til de norske Stændermøders Historie 1548-1661. Bd. 1. Oscar Albert Johnsen. Oslo 1929.

Jens Bjelke - Den Norske Loubog. Jens Bjelke. Kbh. 1617.

Christian den fjerdes recess 1643. Optrykk Oslo 1981.

Forordninger- Forordninger og Aabne Breve m.m. (1670- 1814).Kbh.

Kirkeritualet - Dannemarks og Norges Kirke Ritual, 1685. Kbh. 1761.

Kong Christian den fjerdes Norske Lovbog af 1604. Chra. 1855. Optrykk Oslo 1981.

Love, Anordninger m.m. 1814-. Chra. 1817-.

N H D - Norske Herredags-Combøger. Første Række, 1578-1604. Bd. 1-4. Kra. 1893-1903.

N L - Kong Christian den femtes Norske Lov 15de April 1687. Oslo 1982.

N R R - Norske Rigs-Registrarer. Bd. 1-4. Kra. 1861-1870.

Paus - Gamle Kongelige Forordninger og Privilegier udgivne for Kongeriget Norge. Bd. 3. Hans Paus. Kbh. 1751.

Rørdam - Danske kirkelove 1536-1683. Bd. 1-3. Holger Fr. Rørdam. Kbh. 1883-1889.

Schou - Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og Aabne Breve. 1670-1813. J.H.Schou. Kbh. 1795-1814.

Secher - Corpus Constitutionum Daniæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende, 1558-1660. Bd. 1-4. Kbh. 1887-1918.

Taranger - Udsigt over Den Norske retshistorie. Bd. 4. A. Taranger. Kra. 1907.

Wessel Berg - Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge, 1660-1813. Wessel Berg. Chra. 1841-1845.

1539 14 juni. Kirkeordinans.

Kirkelige handlinger

Prestene skal undervise jordmødre. Hvis det nyfødte barnet er i livsfare skal jordmoren døpe det.

Presten skal også undervise barselkvinner. De trenger ikke lenger la presten lede seg inn i kirken etter fødselen. Kvinner som uforvarende ligger sine barn ihjel skal presten føre fram for superintendenten, som kan gi syndsforlatelse. Han kan også pålegge dem en rimelig avgift til fattigkassen. For åpenbare synder kreves offentlig skriftemål.

Preste-enker

Når en landsprest dør skal enken og barna underholdes ett år. De skal ha én kornavling av prestegården og halve presteetienden. Når året er omme må, de flytte fra prestegården.

Når en kjøpstadsprest dør, skal enken skaffes fri bolig og om nødvendig få bidrag av fattigkisten eller motta halvdelen av den inntekt avdøde ville hatt i året etter dødsfallet (Rørdam I s.40-133).

1539 24 juni. Truid Ulfstands og Claus Billes recess. Inngangskoner.

En mann som har seks kyr, skal gi et halvt pund smør for sin hustrus inngang. Den som har mindre, skal gi fire skilling i danske hvider, eller tilsvarende verdi (Paus s.294).

1548 5 juli. Lagmannsvedtak i Oslo. Arv.

Farfar skal arve såvel sønnedatter som sønnesønn. Begjæring fra fruer og jomfruer om at en mor skal få arve før arvelaterens bror, ble

avslått. Forslag om at når det er flere søstre og ingen bror eller brorbar, skal den eldste søster arve hovedbølet og de andre søstre jevn gode odelsjorder. Forslaget ble avslått (Aktstykker I s.20).

1557 18 jan. Rettertings-recess. Leilendingsenker.

Når rydningsmannen på en oppryddet ødegård dør, er hustru og eldste sønn nærmest til å byggle. Er det bare umyndige barn, kan jordeieren byggle til hvem han vil (Paus s.318).

1557 30 juli. Rettertings-recess. Eiendomsrett.

Ektefeller har lik eiendomsrett til fellesboet, uansett hvor mye hver av dem har skutt inn. (Er ikke trykt, men nevnt i Taranger, Udsigt IV s.330-31.)

Det ble for første gang lovfestet at eldste søster har åsetesrett til hovedbølet når ingen bror eller brorsønn er til. Jf. N.L.5-2-63 (Taranger s.396).

1562 9 mai. Gårdsrett. Voldtekt.

Bestemmelsen gjelder på kronens slott og gårder, på oppholdssteder til kongen, hoffet eller kongens befalingsmenn og fogder, i kjøpstedenes og på adelens setegårder.

Dersom det kan bevises at en mann har voldtatt eller forsøkt å voldta en kvinne, skal han miste sitt liv.

En adelsmann som beviselig har "beligget" en kvinne av adel, skal være æreløs og like foraktet som hun som lot seg beligge. Er han uadellig, skal han straffes på sin hals. Rømmer han, er han æreløs og ingen skal ta ham i sin tjeneste. En kvinne av adel som lar seg beligge, har forbrutt alt sitt arvegods til sin verge. Etter hennes død tilfaller det hennes arvinger, men ikke hennes egne barn.

Den som har svoret konge eller adelsmann tjeneste og siden krenker en pike i "dronningens eller adelens gårder", skal miste to fingre, så sant ikke husbonden vil benåde ham.

Den som beligge en kvinne som er betrodd nøkler til mat, klær, penger e.l., straffes som tyv om de begge tjener i samme gård, hvis husbonden ikke vil benåde ham (Secher I s.189-90).

1565 22 juni. Erik Rosenkrantz' recess. Hor.

Den som finnes skyldig i hor, skal først stille futen sikkerhet for eventuell bot til kongen, deretter skrifte for sognepresten, og til slutt gjøre opp med futen, underhånden eller ved retten.

Løse kvinner som finnes skyldige i hor, men som ikke har noe å betale med, skal stå nakne for kirkedøra, skrifte som andre, og forvises fra bygda. De skal ikke ledes inn i kirken etter fødselen. Den som prøver å snike seg inn, kledd som dannevinne, skal bøte 3 mark til kongen. Gjelder for Bergenhus len (Paus III s.345-46, stadfestet av kongen 12.10.1565. Aktstykker I s.21).

1567 24 mai. Stadfesting av Truid Ulfstands og Claus Billes recess 1539 Inngangskoner.

Ved kirkeinngang skal kvinnene etter "ærlig" sedvane vente utenfor kirken, og deretter "bete seg" for presten og gi 2 skilling til inngang (NRR I s.558).

1568 13 mars. Jørgen Lykkes, Bjørn Andersøns og Kristoffer Valkendorfs recess. Leilendingsenker.

En leilendingsenke skal beholde gården etter sin avdøde husbond ett år etter loven, og videre så lang tid som hennes husbond hadde bygget den. Hun skal ha gården uten nytt feste så lenge hun sitter enke og holder den i hevd, men skal gi landskyld og tredjeårstake (Paus III s.355). Recessen ble stadfestet 28.5.1584 (Paus III s.411).

I tiden framover kom det flere klager. Recessen ble hver gang stadfestet: fogden måtte ikke kreve ny førstebygsel av enkene.

1574 20 aug. Leilendingsenker.

Etter klage fra kronens leilendinger i Trøndelag fastsetter kongen at en leilendingsenke skal beholde gården uten ny innfesting så lenge hun sitter ugift. Når hun gifter seg igjen, skal hennes nye husbond bygsle gården av kongens ombudsmann. Mens hun selv driver gården, skal hun holde den i god hevd, og gi kronen alle skyldige rettigheter. (NRR II s.135-36. Brevet refererer til klager fra Inderøy len, Sparbu len, Skogn og Verdal len, Stjørdal len, Strinda, Klæbu, Tiller sogn, Leinstrand og By.)

1576 21 nov. Den kallundborgske recess. Adelskvinner.

Adelige kvinner skal ikke bære mer enn ett eller to smykker på sine klær. Ved overtredelse skal smykkene være forbrutt til nærmeste hospital.

Når en adelsmann gifter bort sin datter, skal han ikke gi henne flere enn tre fløyelskjortler og to perlebesatte luer.

Dersom en adelig kvinne lar seg "beligge", skal hennes verge sette henne i fengslig forvaring på livstid, og overta alt hennes gods. Vil han ikke, skal andre slektninger, eller i siste instans lensinnehave- ren, ha tilsvarende plikt og rettighet. Når hun dør, skal godset gå til de rette arvinger. Den som "beligger" en adelig kvinne, straffes som nevnt i gårdsretten 9.5.1562, punkt 16(Secher II s.39-40).

1579 1 des. Privilegier for Bergen. Borgerkvinner.

Ingen borger skal være borte fra byen "år og dag". Borgeren og hans hustru må ikke samtidig være borte fra byen, unntatt om høsten, i saltingen. En av dem skal være hjemme for å "fullgjøre vår og byens tyngde" (NRR II s.358).

1580 juni. Inngangskoner. Preste-enker.

Svar fra Sjællands-bispen på en rekke spørsmål fra biskop Jens Nilssøn.

Skjører og løse kvinner skal ikke ledes inn i kirken etter fødselen. Jomfrukrenkere og "skjøllevnere" bør stå offentlig skrifte, til advarsel for andre.

Kvinner som introduseres, bør ikke gjøre knefall i kirkedøren, og bør heller ikke ledes inn med tente lys. Biskopen bør factsette reglene.

Når en sogneprest dør, bør enken nyte nådensår, men uten at det blir til skade for kirken (Rørdam II s.317-19).

1582 14 feb. Adelsprivilegier for Norge. Adelskvinner.

En fri kvinne som gifter seg med en ufri mann, forbryter alt sitt arvegods til hennes neste arving (Aktstykker I s.35).

1582 19 juni. Ordinans om ekteskapsaker.

For trolovede er det skilsmissegrunn bl.a. når piken krenkes av en annen etter festermålet, og festemannen ikke vil ta henne til nåde. Den som krenket henne, kan om han vil, få henne til ekte etter at begge har skriftet offentlig.

Jomfrukrenkere skal straffes etter gjeldende lov ("loven, recessen om gårdsretten"). Den som ber om en "dannemanns" datter, og ligger med henne før trolovelsen eller før han har fått endelig svar, skal gifte seg med henne så sant hennes foresatte samtykker. Den som krenker flere uberyktede jomfruer eller enker, skal ikke bare bøte etter loven og recessen, men straffes på livet eller med en annen alvorlig straff.

Den som voldtar ærlig møy eller enke, straffes etter loven. Dersom han benådes for dødsstraff, skal han gifte seg med henne så sant hun og hennes formynder samtykker. Vil de ikke, skal han gi henne erstatning etter felles venners råd. Den som voldtar flere, og ikke gifter seg med noen, bør straffes på livet.

Skilsmissegrunn for ektefolk:

a) Bevist hor fra den ene parts side, så sant ikke også ektefellen har drevet hor. Det er ikke tilstrekkelig bevis for hor at den mistenkte selv bekjenner det, for det er kjent at mange lyver på seg selv for å bli av med sin ektefelle, eller for å skade den man angivelig skal ha syndet med. Selv om begge har drevet hor, kan den ektefellen som forbedrer seg, likevel oppnå skilsmisse. Dersom den ene av ektefellene har gitt årsak til hor, ved tyranni, rufferi eller lignende, skal det ikke uten videre gis skilsmisse. Om en "dannemanns kvinne" blir voldtatt, kan ektefellen ikke forlange skilsmisse. Dersom en mann søker seng med sin hustru etter at hun er grepet i hor, har han forbrutt sin tiltale mot henne. Men forser hun seg en gang til, og han da holder seg fra henne, kan han få innvilget skilsmisse. Han må likevel ikke gifte seg igjen uten kongelig bevilling, og ikke før det er gått tre år, og må føre vitner på at han har skikket seg ærlig og kristelig i mellomtiden. Ektefelle som er funnet skyldig i hor må ikke gifte seg eller bli boende i samme sogn, herred eller by som den uskyldige.

b) Ektefelles fravær i tre år eller mer, uten skjellig grunn. Dersom den bortreiste forser seg med andre, kan hjemmeverende ektefelle straks få skilsmisse. Etter at tre år er gått, skal hjemmeverende ektefelle legge fram i retten vitnesbyrd fra sognepresten og sognefolk om den annens fravær og om egenandel, og kan deretter inngå nytt ekteskap. Dersom hjemmeverende ektefelle forser seg i løpet av de tre årene, kan hun/han likevel gifte seg på ny senere, men ikke med den som hun/han har forsett seg med.- Hvis den fraværende ektefellen er soldat eller kjøpmann, er tidsfristen ikke tre, men sju år. Blir det kjent at han er fange, eller forhindret mot sin vilje i å vende tilbake, skal hustruen ikke gifte seg med noen annen. Er mannen bevislig omkommet eller drept, kan hustruen få bevilling til nytt ekteskap, så sant hun selv har skikket seg vel. Skulle den første mannen likevel komme tilbake etter at hun er blitt gift på ny, og han kan framlegge vitnesbyrd om sin egenandel i mellomtiden, bør hustruen forlate sin annen mann og komme til den første igjen.

c) Impotens som forelå allerede før bryllupet, og som ikke retter seg i løpet av tre års behandling. Impotens som oppstår etter bryllupet, skal ektefolk bære, "som et annet kors, ektefolk kan tilkomme".

Den som har en festemøy, og har hatt noe "ydermere at skaffe med" henne, men som så gifter seg med en annen, skal vende tilbake til den første så sant hun begjærer det. Er han "uskyldig med" den første, skal han bli hos den annen, så sant hun ikke visste om den første trolovelsen. Visste hun det, skal han vende tilbake til den første, om hun ønsker det. Dersom den første ikke vil ha ham, skal han heller ikke få den annen, som visste at han allerede var trolovet (Paus III s.393-404). Ordinansen gjøres gjeldende i Norge 6.5.1589.

1591 23 april. Leilendingsenker.

Når en leilending har overtatt en forfallen gård og med arbeid og omkostninger har forbedret den, skal han beholde den på livstid. Likeså skal hans hustru etter ham, og et av deres barn etter dem begge, beholde gården mot vanlige avgifter (NRR III s.171-72).

1591 31 juli. Adelsprivilegier. Arv.

Kongen innvilger anmodningen om at fruer eller jomfruer av adelen skal få arve søsterlodd i all utarv med bror, så sant hun skikker seg vel og gifter seg med en fri mann.

Jordegodsarv etter adelsmann som gifter seg med ufri kvinne, skal gå til nærmeste adelige slektninger, ikke til hans barn eller hans barns mor. Hans barn skal heller ikke regnes som adelsmenn. Jordegods som ved giftermål er kommet fra adel og over på bondehender, skal nærmeste adelsarving kunne innløse for penger.

Om adelskvinne gifter seg med ufri mann, skal samme regler følges (Paus III s.424-32).

1596 12 aug. Lensinnehaveres enker.

Når en lensinnehaver dør, skal enken heretter ikke straks måtte reise fra lenet, men beholde det til 1.mai. I denne tiden skal hun overholde sin døde husbonds forleningsbrev og administrere lenet (Secher III s.30-31).

(Denne regel var allerede blitt innført ved Riksrådets beslutning 15.4.1588 om regjeringens ordning under kongens umyndighet.)

1597 6 juni. Herredags - recess for Overhalla. Leilendingsenker.

Allmuen ber om å få "nytte" hver spansleie for 6 daler (i førstebygsel), og om at hustru og barn skal være nærmest til å overta etter mann eller foreldre på en leilendingsgård. Herredagen bemerker at ingen tvinges til å feste en gård, og at jordeiende bønder selv tar både 10 og 15 daler pr. spann. Allmuen kan derfor på ingen måte foreskrive kongen eller hans lensinnehaver hva førstebygselen skal være. Derimot bør hustru og barn gå foran fremmede når brukeren dør, så sant de er vederheftige og fullmyndige. Lensinnehaveren bør likevel påse at kronens gårder ikke blir stående tomme (NHD I,4 s.103).

1597 9 juni. Herredags - recess for Trøndelag. Leilendingsenker.

Herredagen samtykker i at barn og arvinger skal være nærmest til å overta en ødegård etter foreldre som har gjenryddet en gård, slik det også er sagt i Erik Rosenkrantz' retterbøter. Forutsetningen er at barna er myndige og selv kan stå for driften, eller at hustruen, om hun overtar, ikke "innfører....en fremmed mann" (NHD I,4 s.119).

Christian IV's Norske Lov 1604.

- 3-3 "Beligger" en mann en gift kvinne, skal han betale "fuld mands bøder" til hennes husbond. Skjer tilsvarende med en husbonds mor eller datter, skal husbonden ha "halff mands bøder". Bøtene skal fastsettes av 12 mann (jf. også 3-22).
- 3-25 Handler om ugifte og gifte kvinners "beliggelse" og straffen for dette.
- 4 Handler om giftermål, arv, formuesforhold mellom ektefeller, skilsmisse og krenkelse av hustruer og festemøer.
- 4-2 Gifter en møy seg uten sin fars, mors eller brors råd, mister hun sin arv.
En enke kan gifte seg med hvem hun vil, med sine venners råd. Ingen møy skal råde for sin formue før hun er 20 år gammel og selv da med sin verges tilsyn. Men er hun gift, med sine frenders råd, da kan hennes mann råde over henne og hennes penger.
- 4-7 Ved arv tar bror hel og søster halv arvelodd. Er det odelsgods, arver eldste bror hovedbølet. De andre søsken arver det øvrige odelsgods "likt", slik at bror får brorlodd og søster søsterlodd. Er det ingen bror eller brorsønn, arver eldste søster hovedbølet og de andre søstre det øvrige odelsgods.
Er det flere medarvinger til en gård, skal eldste bror nyte åsetet, men medarvingene skal ha sin part i jord eller i andre "varer".
Blir en datter beligget i sin fars ellers brors hus, mister hun sin arv, om ikke far eller bror tar henne til nåde.
- 5 Handler om odelsrett.

1607 2 juli. Den norske kirkeordinans.

Bestemmelsene om prestens undervisning av jordmødre og barselkvinner, om kvinner som ligger sine barn ihjel, og om inngangskoner er de samme som i ordinansen av 1539.

Dåpsseremonien for alle ekte- og uektefødte barn skal være ens, men ektefødte barn skal døpes før prekenen og uektefødte barn etter. I prekenen skal presten "beklage" de ugifte foreldres syndige liv. Dette skal også påtales i formaningen til fadderne (Jens Bjelke s.219-322 og Paus III s.457-552).

1610 6 april. Kvinner som ligger ihjel barn.

Kvinner som ligger ihjel egne eller andres barn, skal første gang stå åpenbart skrifte og gi penger til fattigkassen. Hender det en gang til, skal hun fengsles og straffes på sin hals (Rørdom III s.32).

1617 12 okt. Løsaaktige personer.

De som begår leiermål (ulovlig samleie), må stå åpenbart skrifte. Gifter de seg ikke, skal mannen betale 12 rdl. i bot og kvinnen 6 rdl. Subsidiærstraffen er fengsel (Rørdom III s.62 og Paus s.566).

1632 28 juni. Lagmannsenker.

Lagmannens etterlatte hustru og barn skal nyte nådensår av lagstolens visse inkomster (Paus III s.752 og Christian IV's recess 1643 s.341).

1647 27 nov. Kvinner som etterlater sine barn.

En kvinne som beviselig har henlagt sitt eget eller andres barn på øde steder, skal straffes for drap og idømmes dødsstraff, selv om barnet overlever. Er det henlagt på befolkede steder, skal hun straffes med kakstrykning og brennemerkes på kinnet. Legges barnet i hus eller by hvor det lett kan finnes, er straffen kakstrykning (Jens Bjelkes Norske lovbok s.656).

1654 24 feb. Leiermål.

De som har begått leiermål i forbudne ledd, skal ikke bare forlate stiftet som tidligere, men dømmes til flere års arbeid på fiskeleiene eller i bergverkene (Jens Bjelke s.685).

1672 4 des. Jordmødre.

Legene skal ha omsorg for at det blir ansatt dyktige jordmødre. De må overhøres og undervises av legene før de får praktisere.

1685 25 juli. Danmark og Norges kirkerituale.

Kvinner som er blitt eksaminert av leger, kan få bevis og bli beskikket til jordmødre av magistraten eller amtmannen.

Presten skal undervise jordmødre og barselkvinner. Er det nyfødte barnet i livsfare, kan jordmoren bare få døpe det når ikke presten eller en "skikkelig Mands Person" kan gjøre det.

Ektefødte barn skal døpes etter prekenen. I kjøpstedene skal de uektefødte barna døpes etter klokken 12 og på landet etter gudstjenesten eller etter offeret for de ektefødte barna. Det må ikke ofres for uektefødte barn.

Presten skal innlede gifte kvinner i kirken etter fødselen på de steder hvor det er vanlig brukt. Ugifte mødre kan ikke bli innledet.

Ugift mor skal under åpenbart skrifte oppgi farens navn.

(Kirkeritualet 1685 Kbh. 1761)

Christian V's Norske Lov 1687.

- 1- 5-25 Når en lagmann dør, skal hans hustru og barn ha rett til et nådensår.
- 1- 9- 6 En kvinne kan møte for overhoffrett og høyesterett bare i saker som gjelder hennes eget, hennes manns eller barns liv.
- 1-21- 9 Kvinner og mindreårige kan ikke borge (garantere) for noen.
- 1-21-10 Gift kvinne, som er i "fællig" med sin far, og ugift kvinne kan ikke være "forlover" for penger eller borge for noe.
- 1-21-11 Enke som selv har midler, kan borge for penger og gods.
- 2- 8- 5 Trolovelse og vielse skal skje i det sogn "festemøen" er fra.
- 2- 8- 8 og 2- 8- 9 Om prestens undervisning av jordmødre og barselkvinner. Se kirkeritualet av 1685.
- 2- 8-10 Prestene skal i sine prekenes særlig formane kvinnene om å holde barna i god varetækt.
- 2-11-13 Prester som tar til ekte en kvinne som er "besovet" av andre eller søker seng med sin tilkommende før ekteskapet, skal miste sitt kall.
- 2-13 Om presteenkers rettigheter og plikter i nådensåret.
- 3-12- 7 Når en rydningsmann dør, kan hustru eller barn bli sittende med gården.

- 3-14-11 Om leilendingsenkers rettigheter. Som i recessen av 13.3.1568.
- 3-18- 2 Gifter en kvinne seg mot vergens vilje, kan han ta hånd om hennes gods, så lenge hun lever.
- 3-18- 4 Hindrer vergen en mø over 18 år å gifte seg, kan hennes familie og venner klage til øvrigheten.
- 3-18-14 Hvis en festemøy blir krenket av en annen, kan festemannen oppheve trolovelsen. Den som krenket henne kan få henne til ekte.
- 3-18-15 Blir en kvinne voldtatt, bør hun ikke skilles fra sin mann eller straffes på annen måte. Skilsmissegrunner for ektefolk står i dette avsnitt.
- 3-19-11 En festemann kan ikke være verge for sin trolovede, men han kan være til stede ved skifte med henne.
- 3-19-14 Etter avholdt skifte etter husbond kan en mor sitte med barne-gods under sitt vergemål så lenge hun er ugift. Men fødte eller satte verger skal ha tilsyn med godset.
- 3-19-15 Forminskes barnegodset under morens ansvar, skal vergene ta godset fra henne.
- 3-19-16 Så lenge enken forblir ugift, bør hun ha rimelig betaling for underhold av barna sine.
- 3-19-17 Gifter en enke seg igjen, skal barna oppdras av vergene, med mindre barna er under 7 år.
- 3-19-18 Hvis moren vil ha barna hos seg, særlig døtrene, og hun vil gi dem fri kost, er det urimelig å ta dem fra henne, om hun oppdrar dem vel.
- 3-19-19 Gifter en mor seg igjen, skal vergene ta over barnas gods, enten barna blir hos henne eller ei. Hun skal ha fosterlønn til barna er 7 år gamle.
- 3-19-20 Løsøre som tilfaller barna ved skifte, skal vergene gjøre om til penger. Er det en møy i gifteferdig alder må vergen ikke omsette alt, men gi henne løsøre til å sette bo med.
- 3-19-38 En datter kan ikke frasi seg farens verge før han gir henne en annen verge eller husbond.
- 3-19-41 En enke kan ta hvem hun vil til sin lagverge blant sine frender, eller velge en annen mann som vil bistå henne. Han medunderskriver hennes dokumenter til vitteklighet.
- 3-19-42 Er en lagverge "urolig" og påfører en enke unødige tretter, skal øvrigheten forby henne å bruke hansråd, og sette en annen i stedet.
- 5- 1-10 En gift mann skal ikke avhende midler uten at hustruen er enig i det.
- 5- 1-13 En husbond er ikke pliktig til å betale gjeld eller innfri kontrakt som er inngått av hustru eller barn mens de lever sammen med ham, med mindre det er skjedd med hans vilje og viten, eller til felles nytte.
- 5- 2-12 Om en hustru sier at hun er gravid etter husbondens død, kan hun sitte i uskiftet bo i 20 uker. Gode kvinner skal granske om hun virkelig er med barn. I så tilfelle kan hun sitte i uskiftet bo til barnet er født. Om det viser seg at det ikke kan være husbondens barn, betaler hun tilbake det hun har nytt av boet fra 30 dager etter husbondens død. Det skal være tilsyn med at hun ikke øder boet.

- 5- 2-19 Har ektefeller barn, deles boet ved dødsfall i to, mellom den etterlevende og barna. Den etterlevende får sin hovedlodd samt en brorlodd. Brorlodd fordeles på barna ved omgifte.
- 5- 2-25 Når boet skiftes, kan en hustru beholde sin festegave eller morgengave. Den skal eventuelt betales av den lodd som tilfaller husbondens arvinger, men hun må da avstå den brorlodd som tilfaller henne som enke.
- 5- 2-27 En enke kan ikke befatte seg med boets midler før det er avholdt skifte.
- 5- 2-29 Ved utdeling av arv skal en mann ha dobbelt så mye som en kvinne.
- 5- 2-33 Hvis et par er trolovet og mannen dør før fastsatt bryllupsdato, skal deres eventuelle barn betraktes som ektefødt såfremt det er avlet etter trolovelsen.
- 5- 2-52 Om skilte foreldre arver felles barn, skal hustru arve likt med husbond med mindre skilsmisse er innvilget på grunn av hor. Da arver den uskyldige part alt.
- 5- 3-19 Enker kan selge jord med frenders råd.
- 5- 3-21 En ugift kvinne får ikke selge jord med mindre hun er så fattig at hun må selge for sitt livs føde, men da må det skje med frenders råd.
- 5- 3-23 En gift kvinne kan ikke avhende noe av sitt gods uten ekte-mannen og arvingenes samtykke.
- 5- 3-30 Når et ektepar har felleseie og den ene kjøper gods for fellesmidler, hører godset fellesboet til.
- 5- 3-31 og 5-3-32 Omhandler husbondens mulighet til å selge hustruens jord.
- 5- 4-14 En husbond eller enke som ikke har livsarvinger, kan gi bort sin halve hovedlodd til hvem de vil.
- 5- 4-15 Har en husbond eller enke livsarvinger, kan de gi deres halve hovedlodd til kirke, skole eller fattige.
- 5- 4-16 Har en husbond eller enke ikke livsarvinger, kan de gi til kirke, skole eller fattige "hvad Gud giver dem i Sinde".
- 5- 4-17 Slike gaver skal bekreftes med godt folks underskrift.
- 5- 4-18 En hustru som har barn med sin husbond, kan ikke gi sin halve hovedlodd til "gudelig Brug" uten hans samtykke og underskrift.
- 5- 4-19 Har en hustru ikke barn med sin husbond, kan hun heller ikke gi sin halve hovedlodd til "gudelig Brug" uten hans samtykke og underskrift.
- 6- 5- 4 Slår en hustru sin husbond og gjør ham skade, skal hun straffes som hadde hun gjort det mot en fremmed.
- 6- 5- 6 En hustru har samme rett til å refse barn og tjenestefolk som husbonden.
- 6- 5- 7 Om en husbond handler ukristelig og tyrannisk mot sin hustru, straffes han med Bremerholm eller annen høy straff.
- 6- 5- 8 Handler hustruen ukristelig mot sin husbond, straffes hun med spinnehuset.
- 6- 6- 7 Lettfærdige kvinner som begår fosterdrap, skal halshogges og hodet settes på stake.
- 6- 6- 8 Når en ugift kvinne føder i dølgsmål og barnet blir borte eller dør eller sies å være dødfødt, skal hun straffes som om hun med vilje hadde ombrakt det (dødsstraff).

- 6- 6- 9 Presten må ikke begrave barn født utenfor ekteskap, før han har underrettet øvrigheten, og det har vært avholdt liksyn.
- 6- 6-10 Omhandler kvinner som etterlater sine barn. Som forordningen av 27.11.1647.
- 6-13- 1 De som begår leiermål og ikke gifter seg, må stå åpenbart skriftet. Mannen skal betale 24 lodd sølv og kvinnen 12 lodd. Subsidiærstraffen er fengsel. Gifter de seg, må han betale 4 1/2 lodd sølv og hun det halve, og de slipper skriftemålet. (6-13-til 6-13-15 omhandler forskjellige former for leiermål.)
- 6-16-16 En mann som beviselig har voldtatt en møy eller enke, skal miste sitt liv, hvis han ikke gifter seg med henne. (6-16-16 til 6-16-21 omhandler forskjellige former for voldtekt.)
- 6-13-22 En mann som løper bort med en gift/ugift kvinne eller enke, skal straffes med døden, selv om det skjer med hennes vilje.
- 6-13-25 Det samme gjelder en gift kvinne som løper bort med en mann. Hor straffes første gang på gods. Annen gang på samme måte og med forvisning fra landet. Tredje gang skal den ektemann som har forsett seg, halshogges, mens en gift kvinne skal druknes.
- 6-13-27 En kvinne som løgnaktig utlegger en barnefar, og en mann som løgnaktig utgir seg for barnefar, skal straffes med kakstrykning og landsforvises. (Tilsvarende bestemmelse kom med forordningen av 31.3.1635. Rørdam III s.247.)
- 6-13-29 En kvinne som løgnaktig påstår hun er barnemor, bør dømmes til spinnehuset.
- 6-13-30 De som låner hus til ugifte kvinner som skal føde barn, må gi opplysninger om barnemoren til myndighetene. Unnlattelse straffes på formuen. En prest som ikke gir opplysning til øvrigheten om dåp av uektefødte barn, skal miste sitt kall. (Omtrent tilsvarende bestemmelse kom med forordningen av 8.1.1658. Rørdam III s.407.)
- 6-13-31 En mann som driver utukt i horehus, straffes første gang med 8 dagers fengsel og annen gang dobbelt så lenge. En kvinne som driver utukt i horehus straffes, med kakstrykning eller spinnehuset.
- 6-22- 1 "Ruffere og ruffersker" som forfører en manns hustru eller døtre til løsaktighet, skal straffes med kakstrykning og jages ut av byen.
- 6-22- 5 De som holder horehus, skal straffes med kakstrykning og bli forvist fra distriktet eller settes i spinnehuset.

1701 22 okt. Horehus.

Forordning om politiets administrasjon. Politiet skal bl.a. ha tilsyn med at det ikke holdes horehus. Horeverter og prostituerte skal straffes etter loven. (Se plakat 28.7.1728 og 27.11.1775)

1714 5 jan. Leiermål.

Straffen for ikke å betale leiermålsbøter blir endret fra fengsel (NL 6-13-1) til tvangsarbeid. Ugifte kvinner skal arbeide i spinnehuset i 72 dager og menn på festningene eller i bergverkene i 144 dager.

1714 30 nov. Jordmødre.

Jordmorforordning. Forordningen gjelder for Danmark, men den ble også anvendt i Norge.

1724 19 aug. Leiermål.

Straffen for ikke å betale leiermålsbøter blir endret (forordning 5.1.1714). Gapestokk og fengsel skal erstatte tvangsarbeid. Gjaldt for personer på kongens gods, men ser ut til å ha omfattet landsbygda i sin alminnelighet.

19.8.1725 kom tilsvarende forordning for byene. Subsidiærstraffen blir igjen endret med forordningen av 6.12.1743.

1734 12 feb. Brudedrakt.

Bondekvinner i Trondheim stift må kun bære sin egen drakt ved bryllupet. Av økonomiske grunner må de ikke leie silkeklær o.a. "Berygtede" kvinner kan fritt få velge sin brudedrakt. Jevnfør bl.a. med forordningen om klesdrakter av 13.3.1683 og senere bestemmelser.

1734 5 mars. Ekteskap.

Kvinnerns rett til ekteskap med barnefaren blir opphevet, så fremt hun ikke kan vise til ekteskapsløfte.

1735 23 des. Leiermål.

Ingen må uten videre slippe offentlig skriftemål hvis de etter loven skal skrifte, men de kan søke kongen om fritaking for skriftemålet.

1738 19 des. Enkekasser.

Det blir opprettet enkekasse for "adskillige stænder". I årene framover kommer det flere bestemmelser om enke- og pensjonskasser (Se register til J.H.Schou).

1745 2 sep. Leiermål.

Ukonfirmerte kvinner som har begått leiermål kan ikke bli konfirmert før etter fødselen. Det blir stilt samme krav til deres leseferdighet som til de andre konfirmantenes. Etter konfirmasjonen må begge skrifte offentlig før de gifter seg. Ved leiermål uten påfølgende ekteskap skal begge straffes med tvangsarbeid.

1748 8 nov. Inngangskoner.

Introduksjonen i kirken etter fødselen blir frivillig for "Rangs- Personers fruer" (Wessel Berg).

1750 9 okt. Husmannsforordning. Bygsel.

Bonden skal gi husmannsfolkene bygselseddel. Den skal gjelde for begges livstid. Forordningen ble nærmere bestemt 29.4.1752 og 29.6.1792.

1751 27 okt. Tjenestefolk.

Unge, ugifte piker som løper omkring og selger frukt, skal ta tjeneste. Ingen matros eller soldat skal holde tjenestepiker eller ha ledige kvinner i logi. Vertshusholdere skal ikke ha flere piker i sin tjeneste enn nødvendig, hvis de ikke vil bli straffet for "rufferi".

1754 22 nov. Inngangskoner.

Introduksjonen i kirken etter fødselen blir frivillig for "Barsel-koner uten for Rangen" (Wessel Berg).

1755 26 april. Leiermål.

Kvinner som tre ganger har født barn i "Løstgittighet", skal idømmes tukthusstraff i stedet for kakstrykning (NL 6-13-9).

1763 14 okt. Oppfostringsbidrag.

Faren til et uektefødt barn skal i likhet med moren ha omsorg for dets oppdragelse. Faren skal - alt etter formuens størrelse - betale minst halvparten av omkostningene ved barnets underhold inntil det er 10 år gammelt. Myndighetene skal om nødvendig hjelpe moren med å få bidra- get utbetalt.

1764 16 mars. Jordmødre.

En kvinne som vil utdanne seg til jordmor, kan melde seg til øvrigheten for å få en anvisning til nærmeste "Medicus" eller "Chirurgus", som skal gi opplæring. Han skal gi henne en attest til stedets øvrighet, som beskikker henne til jordmor (Wessel Berg).

1767 8 juni. Leiermål.

Offentlig skriftemål for leiermål oppheves og erstattes med 8 dagers fengselsstraff. Man kan kjøpe seg fri fra denne straffen ved å betale 10 rdl.

1768 29 okt. Leiermål.

Kvinner kan ikke fengsles for leiermål før fødselen eller så lenge hun ammer barnet (Wessel Berg).

1771 13 juni. Leiermål.

Bøter og straff for leiermål oppheves. Ved barnedåp skal det ikke lenger gjøres forskjell på ektefødte og uektefødte barn.

1772 27 feb. Leiermål.

Forordningen av 13.6.1771 om leiermål blir opphevet. Tidligere lover skal igjen gjelde. Ordningen med barnedåp blir ikke opphevet. Jf. 12.8.1797 i Wessel Berg.

1775 30 aug. Enkekasser.

Det blir opprettet en alminnelig enkekasse. Jf. 25.2.1785 og 4.8.1788.

1783 20 jan. Overdådighet.

Forordning om begrensning av overdådighet. Det er bl.a. regler for hvilken påkledding det er tillatt for kvinner og menn å bære. Det kom flere bestemmelser i de følgende år, bl.a. 12.3.1783 og 27.12.1799.

1784 27 feb. Konfirmasjonsdrakt.

Plakat om byjentes konfirmasjonsdrakt, med beskrivelse av drakten og begrunnelse for plakaten.

1787 23 mars. Jordmødre.

To-tre kvinner fra hvert stift i Norge kunne hvert annet år få jordmorutdannelse ved Fødsels-stiftelsen i København. Se også kanselli-sirkulære 18.7.1789, 20.3.1790 og 11.6.1791 (Wessel Berg).

1790 10 des. Oppfostringsbidrag.

Fedre som unndrar seg betaling av bidraget til sine uektefødte barns oppfostring, bør settes i arbeid i forbedringsanstalt eller tukthus. Forordningen ble innskjerpet 30.5.1794. 12.7.1799 ble straffeutmålingen for faren endret.

1791 25 nov. Leiermål.

Leiermålsbøter for for tidlig samleie faller bort (NL 2-11-13) når paret gifter seg før fødselen (Wessel Berg).

1798 10 aug. Underholdspenger.

Mot menn som er separert fra sine hustruer og som forsømmer å betale underholdspenger til kone og barn, skal det brukes samme tvangsmidler som mot fedre til uektefødte barn. Myndighetene skal hjelpe kvinner og barn med å få utbetalt understøttelsen.

1800 23 mai. Leiermål.

Fegselsstraff for første leiermål blir opphevet (forordning 8.6.1767).

1801 31 okt. Brennevin.

Straffen for kvinner som driver med ulovlig produksjon eller salg av brennevin, blir nedsatt til det halve i forhold til bestemmelsene i forordningen av 6.12.1743.

1805 28 okt. Oppfostringsbidrag.

Moren til uektefødte barn kan bare få farsbidraget for det siste året inndrevet ved tvangsmidler. Bidrag fra tidligere år som er forfalt, kan ikke inndrives ved tvangsmidler.

1810 21 nov. Jordmødre.

Reglement for jordmorvesenet. Landet blir inndelt i jordmorsdistrikter, hvor det skal ansettes jordmødre med utdanning fra jordmor-skolen i København. De kvinner som skal opplæres, må være 20-30 år gamle og ha attest på sin "Sædelighed" og fysiske tilstand. De som er gift, har født barn og som kan skrive skal ha fortrinnsrett. Det er også bestemmelser om lønnen.

1812 8 aug. Leiermål.

Leiermålsbøter blir opphevet (Wessel Berg).

1821 1 aug. Underholdspenger.

Lov om underholdspenger for barn som enten er født utenfor ekteskap eller hvis foreldre er separert.

1839 15 juli. Håndverk.

Enker etter håndverksmestre og ugifte kvinner får under visse betingelser rett til å drive et håndverk.

1842 8 aug. Handel.

Følgende kvinner får rett til å drive handel i byene: enker, ugifte og de som ikke lever sammen med sine menn.

1842 20 aug. Lov om forbrytelser.

Dølgmålsfødsel med barnets død til følge, blir straffet med straffearbeid. Svangerskapsavbrytelse straffes med straffearbeid og hor med fengsel eller bøter. Hvis ugifte personer lever sammen som ektefolk, straffes de med fengsel eller bøter. Kvinner som driver med prostitusjon blir straffet med fengsel eller straffearbeid og hallikvirksomhet med straffearbeid. De som utgir utuktige skrifter blir straffet med bøter eller fengsel.

1845 16 juli. Myndighet.

Ugifte kvinner blir myndige med kurator når de er 25 år gamle. Dvs. de blir personlig myndige, men kurator skal føre tilsyn med formuen.

1845 20 sep. Fattigvesen.

Hustruen skal følge mannens hjemstavn.

1854 31 juli. Arv.

Kvinner og menn får lik arverett.

1863 16 april. Myndighet.

Ugift kvinne blir myndig med kurator når hun er 18 år, og fullmyndig når hun er 25 år. Enke, fraskilt og fraseparert kvinne er fullmyndig uansett alder, og trenger ikke bruke verge (NL 3-19-38 og 41). En kvinne som er gift med umyndiggjort mann, kan ta over bestyrelsen av boet med eller uten kurator, når magistrat eller sorenskriver og overformyndere er enige i det.

1888 29 juni. Myndighet.

I loven om formuesforhold mellom ektefeller blir gifte kvinner fullmyndige.